

BULGARLARIN OLUŞUMU VE BULGAR DEVLETLERİNİN KURULUŞUNDA ONOGURLARIN YERİ MESELESİ

Ali AHMETBEYOĞLU*

Öz

Bulgar diye anılan boylar birlikteliğinin oluşumunda ve Magna (Büyük) Bulgar ile Tuna Bulgar devletlerinin kurucu unsurları arasında yer alan Onogurlar, Oğuzların kardeşi ve batı kolu olan Ogurlara mensup idiler. Avrupa Hun Devleti'nin yıkılış sürecinde Onogurlar başta olmak üzere Ogur boyları kolayca Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara yayıldılar. Onogurlar, Macarlarla beraber Hazar Bozkırından geçip Kafkaslar'a Kuban Bozkırına göçtüler. Onogurlar, Ugor-Macarlarla siyasi, askeri ve kültürel bakımdan tesir etmişler, onları da kendileriyle beraber güneye sürüklemişlerdir. Orta Asya'dan Doğu Avrupa coğrafyasına göç eden Ogurların yaşadıkları yerler İtil Nehri ile Karadeniz arasındaki bozkır bölgesinde Hazar Denizi'nin kuzey-batı kıyısında ve Kuban Nehri civarındaydı. Onogurlar Karadeniz'in kuzeyindeki ticarete rol oynamışlardır. Doğu Romalıların tahminen VII. yüzyılda başladıkları misyonerlik faaliyetleri sonucunda Onogurlar arasında Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Onogur Piskoposluğu dahi tesis edilmiştir. Onogurlar, yaşadıkları sahalarda askeri ve siyasi olarak değil, ticari yönleri ve şehirler kuracak sosyo-kültürel birikimleriyle dikkat çekmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Ogurlar, Bulgarlar, Avrupa Hunları, Macarlar, Büyük Bulgar Devleti.

Abstract

COMPOSITION OF BULGARIA AND THE POSITION OF ONOGURES ON THE COURSE OF THE BULGARIAN STATES

The Onogures, the brothers of the Oguz, and the Ogur, the west line, were among the founding members of the Bulgarian union called the Bulgarians and the founders of the Magna (Great) Bulgarian and Danube Bulgarian states. After the collapse of the European Hun State, Onogures, especially the Ogur, spread easily to the steppes in the north of the Black Sea. The Onogurs, together with the Hungarians, passed through the Caspian Steppes and immigrated to the Kuban Steppes in the Caucasus. Onogurs, Ugor-Hungarian political, military and cultural influence, they have dragged them along with them to the south. The Ogur migrated from Central Asia to Eastern Europe on the north-west coast of the Caspian Sea, near the Kuban River in the steppe region between the Itil River and the Black Sea. The Onogurans played a role in the trade in the north of the Black Sea. As a result of the missionary activities the Eastern Romans started in the VIIth century, Christianity began to spread among the Onogurlar. As a result, even the bishop of Onogur was established. The Onogurs attracted attention for not only their military and political abilities and exploits, but also for their commercial aspects and their socio-cultural accumulation in cities.

Keywords: Ogurs, Bulgars, European Huns, Hungarians, Great Bulgarian State.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü;
aliahmetbeyoglu@gmail.com.

Bu çalışmamızla; kaynaklardaki kısıtlı bilgilerden yola çıkarak Onogurların bilinen tarihi seyrini ortaya koyduktan sonra, Bulgar denilen boylar birlikteliğinin oluşumunda ve Magna (Büyük) Bulgar ile Tuna Bulgar devletlerinin kurucu unsurları arasında Onogurların yerini değerlendirerek tartışmaya yeni bir boyut kazandırmayı hedefliyoruz. Onogurlar; isimleri “ok” kelimesinin çoğulu olan ve Türkçe boy, kabile manasına gelen Oğuzların kardeşi ve batı kolu olan Ogurlara mensup idiler. Boylar birlikteliği şeklinde yaşayan Onogur adı, ittifaka, birlikteliğe dâhil boy sayısı ile alakalı olup Onogur, On Boy manasına gelmektedir¹. Onogur kelimesi Bizans kaynaklarında Bulgarların yahut onların akrabaları Hun boylarından birinin adı olarak geçmektedir. Onogur, Unnogur, Unnugur, Unigor şekillerinde yer almıştır. Ayrıca On Boy manasındaki Onogur isminin Unnogur-Unnugur-Unigor şekillerinin Hun kabilesi veya kabileleri anlamında Hun-Ogur olabileceği düşünülmüştür². Kafesoğlu, Ogur boyları içerisinde Saragurların Ak-Ogur kanadını, Onogurların da dahil olduğu diğer Ogur gruplarının ise Kara-Ogur kanadını teşkil etmeleri ihtimali üzerinde durmuştur³. Bunlar yanında W. W. Radloff; Onogurları, Saragur ve Uogurlarla beraber Uygurlardan kabul etmiş, Reşidüddin’de zikredilen isimlerle mukayese ederek Onogurların On-Uygur olduğunu⁴, ayrıca bunların Avrupa’ya yönelerek Hun adıyla anıldıklarını söylemiştir. J. Hamilton da Onogurların On-Uygur olduğu, Kutrigur ve Utigurların da On-Uygurları oluşturan kabileler içinde yer aldığını iddia etmiştir⁵. D. Europeus ise aynı boyların Uygur (Türk) olmadıklarını, Macarların, Hantların, Manga-Ostyaklar ile Vogulların neşet ettiği etnik ortamda bulunan Ugor kabilelerinden olduklarını iddia etmiş ve Onogurları Büyük Ugorlarla aynı kabul etmiştir⁶. D. M. Dunlop da, Onogur adındaki -gur ekinde hareketle Onogurların Uygur yani On-Uygur olduklarını ve On Uygurların yalnız Kuzey Kafkasya’da değil Moğolistan’da da yaşadıklarını belirtmiştir⁷. L. N. Gumilev ise Saragur, Onogur ve Ugorların eski Bulgarların ataları olan Ogurlar; Sabirlerin, Sibirya’da yaşayan Samoyed grubuna ait bir halk olduğunu iddia etmiştir⁸.

¹ Gy. Németh, “On ogur, hét magyar, Dentümogyer”, *Magyar Nyelv*, 17 (1921), s. 22-26; Gy. Moravcsik, “Zur Geschichte Der Onoguren”, *Ungarische Jahrbücher*, 10 (1930), s. 91; İ. Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Ankara 1985, s. 6-8.

² T. Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara 1987, s. 63.

³ İ. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1997, s. 198. Bu konuya dair değerlendirme için bkz. O. Karatay, “Oğurlar”, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, ed. O. Karatay-S. Acar, İstanbul 2013, s. 242.

⁴ M. İ. Artamonov, *Hazar Tarihi*, çev. D.A. Batur, İstanbul 2004, s. 91.

⁵ J. Hamilton, “Toquz-Oguz et On-Uygur”, *Journal asiatique*, CCL/1 (1962), s. 35, 42, 45.

⁶ Artamonov, *a.g.e.*, s. 91.

⁷ D. M. Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, çev. Zahide Ay, İstanbul 2008, s. 51.

⁸ L. N. Gumilëv, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, çev. D. A. Batur, İstanbul 2003, s. 187.

Onogurların da içinde yer aldığı Ogurlar, Doğu Avrupa coğrafyasına göç etmeden önce Mo-tun (209-174) döneminde Asya Hun Devleti'ne tâbi olmuşlardı. Üç ayrı kütle halinde bulunan Ogur boylarından Yedisu bölgesinin güneyi, Sır Derya'nın kaynağı ve Çuy nehirlerinin Issık Göl bölgelerine doğru uzanan kısımlarında bulunan zümresi Onogurları meydana getirmiştir. İrtiş Nehri'nin orta ve aşağı kısımlarında yaşayan, sincap derisinin kıymet sayıldığı dönemlerde ticaretle meşgul olan ve Çin yıllıklarının Ting-ling dediği boylar birliğinin batı grubundan neşet ettikleri düşünülen Ogurların, Tanrı Dağları havalisini yurt tutmuş Wu-sun'ların devamı olduğu iddia edilmişse de, tarihlerinin farklı mecralarda cereyan etmesinden dolayı bu görüş pek destek bulmamıştır⁹. Ayrıca Ting-ling'lerin güney kolu olabileceği söylenen Ho-chie boyunun Ogurların ataları olma ihtimali de seslendirilmiştir¹⁰.

Asya Hun Devleti'nin dağılması sonucunda tâbi boylardan bazıları Çin hâkimiyeti altına girerken bazıları da Sien-pi hücumlarıyla Güney Ural bozkırlarını takiben daha batıya gitmişlerdir. Boyların dağılmaları ve yer değiştirmeleri Moğolistan'dan İtil'e kadar uzanan sahayı etkilemiştir. Bu süreçte Avrasya tarihi için hayli önem taşıyan hadiseler vuku bulmuştur. Moğolistan'dan İtil'e kadar uzanan sahadaki etnik yapıda büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Çoğunlukla bu sahanın bozkırlarında İranî topluluklar, orman-bozkır kuşağında ise Ugorlar bulunuyordu. Hun birlikteliğine dahil boylarının göçüyle durum değişmeye başlamıştır. Bunlar İran asıllı topluluklar ve Ugorları kendi bünyelerine katmaya başlamışlardır. Ogur boylarının çoğu Kazak bozkırlarında M.S. I. yüzyılın sonundan 350'ye kadar yaşamışlar, devam eden yıllarda Avrupa'ya yönelmişlerdir¹¹. Ural Dağlarının doğu eteklerinde Macarların ataları Fin-Ogurlar ile 463 yılına kadar Orta Asya'dan Ural civarına kadar hâkimiyet tesis eden Onogurlar münasebet tesis etmişlerdir¹².

Bazı Ogur boylarına daha IV. yüzyıl içerisinde Hazar bozkırları ile batısındaki alanlarda rastlanılmıştır. Ogur boylarının Türkistan'dan Doğu Avrupa bozkırlarına göçleri Avarların ilerlemesi sonucunda vuku bulmuştur. Nitekim 461-465 yılları arasında Asya'dan batıya doğru gerçekleşen ilerlemeler ve göçlere

⁹ A. Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara 2013, s. 13-14.

¹⁰ Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, s. 4.

¹¹ D. Koç, *Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 23.

¹² L. N. Gumilëv, *Hunlar*, çev. D. A. Batur, İstanbul 2005, s. 303; L. Rásonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1971, s. 88.

dair bilgileri Bizans tarihçisi Priskos (VI. yy.) vermiştir. Konu hakkında yazdıkları şöyledir: “Aşağı yukarı bu sıralarda Saragur (Sarı, Ak Ogur), Urog (Ogur) ve Onogurlar Doğu Romalıları elçiler gönderdiler. Bu kavimler Sabirlerle yapılan harp neticesinde meskûn oldukları yerlerden çıkartılmışlardı ve komşu ülkelerin topraklarını istila etmişlerdi. Sabirleri Abarlar (Avar) püskürtmüşlerdi. Abarları ise Okyanus kıyısında oturan ve bir yandan denizden yükselen büyük buharlarla sislerin, diğer taraftan şimdiye kadar duyulmamış pek çok yırtıcı kuş (griffon) ’un yaklaşmasından kaçan kavimler vatanlarından çıkartılmışlardı ki, bu yırtıcı kuşların insan soyunu yiyip bitirmeden yok olmayacakları söylentisi vardı ve insanları parçalıyorlardı. Bu felaketler neticesi hareketlenerek komşu ülkelere hücum ettiler. Bütün bu kavimler hücumun şiddetinden dolayı mukavemet edemedi bu buldukları yerleri terk edip kaçıyorlardı. Öyle ki, yeni bir yurt arayan Saragurlar ilerlediler ve Akatir Hunlarına (Akatzir, Ağaçeri) rastladılar. Onları harple yenerek tâbi kıldılar ve özellikle Romalıların dostluğunu kazanmak maksadıyla elçiler yolladılar. İmparator elçileri iyi kabul etti ve hediyelerle memnun ederek geri gönderdi”¹³.

Bu sıralarda çözülen Avrupa Hun Devleti yıkılış süreci yaşadığından Onogurlar ve Saragurlar başta olmak üzere Ogur boyları kolayca Karadeniz’in kuzeyindeki bozkırlara yayıldılar. Önündeki Ogur ve Sabir boylarını batıya süren Avarlar ise bir duraklamanın ardından ertesi yüzyılın ortalarında Doğu Avrupa’da göründüler. Onogurlar, Macarlarla beraber Hazar Bozkırından geçip Kafkaslar’a Kuban Bozkırına göçtüler. Saragurlar da batıya ilerleyerek Ağaçeriler yurduna geldiler ve eski Hun boylar birliğine dâhil olan bu boyu yenerek hâkimiyetleri altına aldılar. Daha sonraları 466 senesinde Kafkaslar’dan aşağı güneye inerek Ermeni ülkesine ve Sasanilere akınlarda bulundular¹⁴.

Saragur, Ugor ve Onogurlar Kafkasya’nın kuzeyinde ortaya çıktıktan sonra 463 yılında Romalıları bir elçilik heyeti yolladılar. Elçilik heyeti İstanbul’da dostça karşılanmış ve elçiler vaktiyle Sabirler tarafından sürüldükleri yurtlarından ayrıldıklarını anlatmışlardır. Görüşmelerde Doğu Roma İmparatoru I. Leon (457-474) onlardan yıllık hediyeler karşılığında sınır boylarının korunmasını talep etmiştir. Bu babda kısa süre sonra Onogurlar, Saragurlar başta diğer boylarla Kafkasya ötesine hareket etmişlerdir. Derbend üzerinden Kafkasları geçmeyi düşünmüşler; ama Sasanilerin yolu tuttuğunu görünce Daryal Geçidi’ne yönelerek

¹³ Priskos’un eserinin tercümesi için bkz. A. Ahmetbeyoğlu, *Attila’nın Sarayı’nda Bir Romalı*, İstanbul 2014, s. 7-71.

¹⁴ A. Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara 2001, s. 124-127.

İberya'yı tahrip etmeye başlamışlardır. Saldırlardan Ermeniler endişeye kapılmışlardır¹⁵.

Hunlarla birlikte yaşamaya başlayan ve batıda Transilvanya'daki Dakia'dan doğuda Kuzey Kafkaslara kadar, Karadeniz'in kuzeyinde uzanan geniş sahalaraya yayılan Ogur boyları V. yy.ın sonundan VI. yy.ın ilk yarısına kadar doğudan batıya şu şekilde yerleşmişlerdir: Kafkas Sıradağları'nın kuzey-batı etekleri ile Kuban Bozkırında Macarlarla beraber Onogurlar, onları kuzey-batısında Don Nehri'nin aşağı yöresinde ve Azak Denizi kıyısında Utigurlar (VI. yy.ın ortalarında Kuban'da), Utigurların batısında ve Özü Nehri'ne kadar uzanan Kıpçak Bozkırında Kutrigurlar (VI. yy.ın ortalarında Dnyeper ve Tuna'nın aşağı kısımlarında), Kırım Yarımadası ve Khersones (Kerç) Bölgesi'nde Altziogurlar, Özi ile Turla nehirleri arasındaki bozkırlarda Ağaçerilerle birlikte Saragurlar, Besarabya Bozkırında eski Hun boylarıyla beraber Bittigurlar (468 yılına kadar başlarında Attila'nın oğlu Dengizik bulunuyordu), daha batıda Dakia Bölgesi'nde ve Tuna Nehri'nin sol kıyısında Sattagurlar yaşıyorlardı¹⁶.

Attila'nın büyük oğlu Dengizik'in ölümüyle Avrupa Hun Devleti tamamen dağılmış ve kesin olarak sona ermiştir. Tuna boyundaki boylar başsız kalmış ve perişan olmuşlardır. Bir kısmı daha kuzeye çekilirken, bir kısmı da Doğu Roma'ya tâbi olarak Roma arazisine yerleşmişlerdir. O sıralarda yani V. yüzyılın ikinci yarısında Batı Sibirya'daki topraklarından çıkarak ağır ağır göçen Ogur boylarının büyük kütlesi Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara gelmiş bulunuyorlardı. Kısa sürede Basarabya ile onun kuzeyinde yaşayan Attila'nın küçük oğlu İrnek'in bakiyesi olan Hun toplulukları Ogurlarla karışmaya başlamışlardır. Böylece Doğu Avrupa tarihinde ileride Bulgar olarak bilinecek yeni bir dönemin temeli atılmış oldu¹⁷.

Bulgar boylar birlikteliğinde Onogurların yeri meselesi halen tartışılan konuların başında yer almaktadır. Bu babda Bulgar Hakanlar Listesi başta olmak üzere kaynaklardaki bilgiler ışığında Bulgarların oluşumu ve Bulgar devletlerinin kuruluş sürecini değerlendirdiğimizde meselenin temelini, köken birliği olan Avrupa Hun bakiyeleri ile Onogurların oluşturduğu kanaati hâsıl olmaktadır. Nitekim Bulgar adı verilen Bulgar boylar birlikteliğinin ortaya çıkmasına dair Bulgar

¹⁵ Moravcsik, a.g.m., s. 90; I. Vásary, *Eski İç Asya Tarihi*, çev. İ. Doğan, İstanbul 2007, s. 196.

¹⁶ A. Ahmetbeyoğlu, "Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigur ve Utrigurlar", *Tarih Dergisi*, sayı 51 (2010), s. 4.

¹⁷ A. Ahmetbeyoğlu, "Attila'nın Oğlu Dengizik'in Devleti İhya Mücadelesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2 (2002), s. 301-314.

Hakanlar Listesi ipuçları içermekte ve buradaki üç isim dikkat çekmektedir. Bunlar, Büyük Bulgar Devleti kurucusu Kubrat'tan önce kayıtlı olan ve Bulgarların tarihi cetlerini sembolize eden Avitokhol, İrnik (İrnek) ve Gostun adlı şahıslardır. Hakanlar listesinde yer alan bilgiler şöyledir:

Avitokhol: hâkimiyet süresi 300 yıl, soyu Dulo¹⁸, hükümranlığa başlangıcı Dilom-tvirem (Yılan yılının 9. Ayı).

İrnik: 150 yıl, Dulo, hükümranlığa başlangıcı Dilom-tvirem.

Gostun: 2 yıl, soyu Ermi¹⁹, hükümranlığa başlangıcı Dox. s.-tvirem (Domuz yılının 9. Ayı).

Bulgar kurucu unsurlarının bir nevi şeceresi olan Hakanlar Listesi'nde ilk sıradaki Avitokhol'un müşahhas tarihi kimliği bilinmemektedir. Genellikle 153-154 yıllarında Kuzey Hunlarının batıya doğru göçüyle irtibatlandırılmakta ve Sien-pi'lerin hücumu sonucu siyasi varlıklarını kaybeden Kuzey Hunlarının hükümdarı olabileceği düşünülmektedir²⁰. 300 yıllık hâkimiyet süresinin Hunların batıya yönelme tarihi olan 153-154 yılı ile Attila'nın ölüm tarihi olan 453 senesi arasındaki dönemi kapsadığı ifade edilmiştir²¹. İrnek'in 150 yıllık hâkimiyet süresinin ise Attila'nın ölümünden sonraki 150 yıllık süreci işaret ettiği düşünülmüştür²². Hakanlar Listesi'nden başka yazılı kaynaklarda adı geçmeyen ve Bulgar Devleti kurucusu Kubrat'tan önceki isim Gostun'un kimliğine dair malumat bulunmamaktadır. Kutrigurların Beyi, Ant asıllı olduğu iddiaları²³ yanında, Kubrat'ın dayısı Organa ile özleştiren, Avar Kaganlığı'nın batı sınır bölgesindeki Bulgar boyları üzerine atadığı genel valisi kabul eden görüşlerde mevcuttur²⁴. Bu

¹⁸ Kut verildiği kabul edilen ve Asya Hun hükümdarı Mo-tun (M.Ö. 209-174)'dan itibaren Hun Tanhularını yetiştiren Tu-ku ailesinin Bulgarlar arasındaki isimlendirilmesidir. Bu sebeple Bulgar Hanları Asya Hun hükümdarı ile aynı köke bağlanmaktadır. Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 190-191.

¹⁹ Bulgar devletinin esas hâkim hanedanı Dulo'ya evlenme yoluyla bağlanan ve hanım tarafından akrabalık vasıtasıyla oluşan boydur. O. Pritsak, *Die Bulgarische Fürstenliste*, Wiesbaden 1995, s. 38.

²⁰ A. Ahmetbeyoğlu, "Bulgar Hakanlar Listesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 14 (1994), s. 2-3; Pritsak, *a.g.e.*, s. 24.

²¹ Pritsak, *a.g.e.*, s. 37-38; J. Marquart, *Die Chronologie Der Altürkischen Inschriften*, Leipzig 1898, s. 77.

²² L. Bazin, *Les Calendriers Turc Anciens et Médiévaux*, Lille 1974, s. 661; Tekin, *a.g.e.*, s. 12; Pritsak, *a.g.e.*, s. 35.

²³ G. Vernadsky'den naklen bakınız Koç, *a.g.t.*, s. 32.

²⁴ Artamanov, *a.g.e.*, s. 218; Koç, *a.g.t.*, s. 33; St. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, London 1930, s. 12-14.

mülâhazalar Kubrat Han'ı Avrupa Hunları üzerinden Asya Hunlarına bağlamakta; fakat Onogurlar başta Ogur boylarının yerini eksik bırakmaktadır.

Kanaatimce Bulgarların ulu cedleri hususunda Bulgar Hakanlar Listesi'nde ilk sırada yer alan Avitokhol 300 yıllık hâkimiyet süresi, mensup olduğu soy ve Bulgarları oluşturan Avrupa Hun bakiyeleri ile Onogurların batıya gelmeden önce dâhil oldukları Asya Hun devletinin uzun siyasi varlığını ifade etmektedir. Bunun yanında Bulgar hükümdar ailesi açısından bakıldığında da Avitokhol, Tuku ailesinin en önemli hükümdarı Mo-tun'u sembolize ediyor olabilir ki, bu aynı zamanda boylar açısından ortak bir tarih şuurunu da ortaya koymaktadır.

Listede İrnik şeklinde geçen ve kendisine bağlı kütlelerin bakiyelerinin Bulgarların oluşumunda ana unsurların başında yer aldığı Attila'nın küçük oğlu İrnek'in 150 yıllık hâkimiyet süresi ise, Alan ülkesini ele geçirdikten sonra iyice batıya yönelişlerinden siyasi varlıklarının son bulunduğu devreyi (350-464) kastetmektedir. Dulo sülalesine akrabalık yoluyla bağlanan Ermi ailesine mensup olan Gostun'un Onogurların beyi olabileceği düşüncesi hâsıl olmaktadır. Kubrat'a bağlanan süreçte hâkimiyet süresi çok kısa gösterilse de, Bulgarların kaynaklarda Hun ve Onogur adlarıyla anılması bu görüşümü pekiştirmektedir. Hülâsa nüfuslarının hayli fazla olduğu bilinen Onogurlar Bulgar toplumunun asıl ve çoğunluğunu teşkil ederken, Avrupa Hun bakiyeleri ise Bulgar hükümdar ailesinin nüvesini oluşturmuştur. Süreç içerisinde Ogur boyları başta olmak üzere çeşitli Türk toplulukları da Bulgarların bünyesine katılmışlardır.

Onogurlar, hem Büyük Bulgar hem de Tuna Bulgar devletlerinin kuruluşunda önemli unsurlardan birisi olmuştur. Nitekim Nikepheros, Büyük Bulgar Devleti kurucusu Kubrat'ın Unnogunların (Onogurların) efendisi olduğunu belirtmiştir²⁵. Agathias, Tervel komutasında Trakya'yı istila eden Tuna Bulgarlarını Unnogundur veya Onogundur (Onogurlar) Bulgarları diye adlandırmıştır²⁶. Konstantinos Porphyrogenetos, Bulgarların evvelden kendilerini Onogur Bulgarları diye adlandırdıklarını kaydetmiştir²⁷. Theophanes Confessor'da Ounnogoundour Bulgarları ifadesi yer almıştır²⁸. Büyük Bulgar Devletinin yıkılmasında önemli

²⁵ Nicephori, *Archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula Historica*, neşr. Karl de Boor, Leipzig 1880, s. 44.

²⁶ Agathias, *Agathiae Myrinaei Historiarum Libri Quinque*, neşr. R. Keydell, Berlin 1967, s. 89. Kelimenin açıklaması için bkz. Tekin, *a.g.e.*, s. 64.

²⁷ Constantinus Porphyrogenitus, *De Cerimoniis Aulae Byzantinae Libri*, neşr. I. I. Reiske, Bonnae 1829-1830, s. 65.

²⁸ Theophanes Confessor, *Chronographia*, neşr. Karl de Boor, Leipzig 1883, s. 497.

bir etken olan Hazarlar mağlup ettikleri ve bir kısmını hâkimiyet altına aldıkları Onogur Bulgarlarını V-n-nt-r diye adlandırmışlardır²⁹. Nitekim Hazar Meliki Yusuf mektubunda bunlardan şöyle bahsetmiştir: “..... *Bendeki kayıtlara göre atalarım henüz sayıca azken, yüce efendi-ona selam olsun-ona güç, kudret ve kale verdi. Onlar kendilerinden daha güçlü ve daha kudretli birçok halkla ardı ardına savaşlar yaptı. Tanrı'nın yardımıyla onları kovarak ülkelerini işgal ettiler ve bazılarını içinde bulundurduğumuz günlerde dahi haraç ödemeye mecbur bıraktılar. Benim yaşadığım ülkede, daha önceleri V-n-nt-r'ler yaşıyorlardı. Atalarımız Hazarlar, onlarla savaşlılardı. V-n-nt-r'ler daha kalabalık, hatta denizin kumları kadar kalabalıktilar. Ama Hazarlar karşısında duramadılar. Ülkelerini terketmek ve kaçmak zorunda kaldılar. Onları kovalayanlar Tuna adlı nehre kadar gittiler, fakat hala onlara yetişemediler. Bugünkü günde onlar Tuna nehri boylarında ve Kustandin'a yakın yerlere yerleşmiş durumdalar. Hazarlar ise, bugün onların topraklarını işgal etmiş bulunuyorlar....*”³⁰. Ayrıca Suriyeli vakanüvist Zahariya Ritor'un, Derbend Geçidi'nden kuzeye doğru Hazar Denizi'nin ötesinde yaşayan bir halk olarak bahsettiği Bulgarlara dair; “*Bazgun kendi dili olan bir ülkedir. Hunların sınırlarında bulunan Hazar Kapısı ve Denizi'ne kadar uzanır ve buraya bitişiktir. (Hazar) Kapının ötesinde kendi dillerini konuşan Bur(l)garlar yaşıyorlar. (Onlar) Putperest ve barbar bir halktırlar. Onların bir şehri Alanların ise beş şehri var. Dadu sınırlarındaki dağlarda yaşıyorlar. Kaleleri vardır. Avangur çadırlarda yaşayan bir halktır; Avgar, Sabir, Burgar, Alan, Kurtargar, Avar, Hasar, Dirmar, Sirurgur, Bagrasik, Kulas, Abdel, Eftalit - bu on üç halk çadırlarda yaşıyorlar (bunlar) sığır, balık ve vahşi hayvanların etleriyle beslenen, silahları olan halklardır*”³¹, şeklinde bilgiler verdiği görülmektedir. Ayrıca Bulgarlarla alakalı Onogur, Ugor, Sabir, Kutrigur, Avar, Hazar, Saragur ve Eftalit³² isimleri tespit edilmiştir. Patrik Nikephoros *Kısa Tarih*'inde 635 yılına dair verdiği bilgide; “*Yaklaşık olarak aynı sıralarda Organas'ın yeğeni ve Onogundurların efendisi olan Koubratos (Kubrat) Avarların Kağanına karşı ayaklandı ve onların ordusunu aşagılamalara tabi tutarak öz topraklarından kovdu. Herakleios'a bir elçilik heyeti gönderdi ve onunla ömürlerinin sonuna kadar uyacakları bir barış antlaşması yaptılar. (Herakleios) da ona hediyeler gönderdi ve patrik ünvanı ile*

²⁹ K. Czeglédy, “Khazar Raids in Transcaucasia in 762-764 A.D.”, *Acta Orientalia*, 1/2-3 (1951), s. 77-82.

³⁰ Artamonov, *a.g.e.*, s. 231.

³¹ Koç, *a.g.t.*, s. 29.

³² Akhunların bir kısmının buraya kadar geldiğini ve bu boyların hepsinin dillerinin (Türkçe) aynı olması dolayısıyla beraber hareket ettiklerini söyleyebiliriz.

*onu şereflendirdi*³³ demektir. Bu ifadeler ve bilgiler Türk Bulgar devletlerinde kurucu unsur olarak, fazla savaşa katılmadıklarından³⁴ ve yurtlarında tesis ettikleri uzun barış dolu yıllar sebebiyle nüfusları hayli artan Onogur varlığının ve ağırlığının açık delillerini oluşturmuştur.

Onogurlar, Ugor-Macarlara siyasi, askeri ve kültürel bakımdan tesir etmişler, onları da kendileriyle beraber güneye sürüklemişlerdir. Onogurlar 463 yılında Sabirlerin baskısı sonucu yurtlarını terkederek Sır Derya'nın batı ucu yani Aral'ın güneyinden bugünkü Çimkent, Yesi (Türkistan), Kızılorda bölgelerinden hareketle İtil boyuna ulaşmışlardır. Bu bölgede Onogurların bir kısmı İtil'i geçerek eski yurtlarını andıran Kafkasya'nın kuzey-doğu eteklerinden Don Nehri'ne kadarki sahayı yurt tutmuşlardır. İtil Nehri'nin sol kıyısında kalan Onogurlar da kuzeyde otlaklar aramışlar ve daha sonraları İtil Bulgarlarının ülkesi olacak sahaya ulaşmışlardır³⁵. Bunun yanında Onogurların Don Nehri'nin aşağı boylarında ve güneylerinde, bugünkü Başkurdistan civarında olan Macarların da o günlerde onların hemen kuzeybatılarında oldukları iddia edilmiştir³⁶.

Onogur adı ilk bakışta Kafkaslar çevresindeki Hun adından (Honagur) kalmış gibi algılanmıştır. Günümüzde elde mevcut nüshası XI. yüzyıl sonu-XII. yüzyıl başlarına ait olan Ermeni müverrihi Movses Dasxuranc (Kalankatuac), eserinde IV. yüzyılın sonlarına dair hadiseleri anlatırken, Şapur'un İran'ına meydana okuyan Honk yurdundan Hun Honagur'dan bahsetmiştir. Honagur gerçekte Hunları değil de Onogurları ifade ediyorsa, bu kayıt Onogurları 463'ten önceye, İran'a akın mesafesinde bir yere, belki de İtil-Yayık arasına yerleştirmektedir³⁷. Bunun Kafkaslarda İran'a sefer yapan bir Hun kumandanının adı olduğu düşünülmüş, ayrıca Ermeni yazarın kaydettiği ismin Hun ile Ogur'dan meydana geldiği ve Batı Sibirya'da yaşayan Onogurların ilk dönemlerinde Hun konfede-

³³ Nicephori, *Archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula Historica*, s. 44.

³⁴ Jordanes'in Hunugurlar olarak kaydettiği ve sansar derisi ticareti yaptıklarını söylediği Onogurlara dair; "...kendilerinden daha cesur olan komşularından sinmişlerdir", ifadesi de Onogurların savaştan kaçınan ve ticareti ön plana çıkaran tutumlarını destekler mahiyettedir. Jordanes, *Romano et Getica*, neşr. Th. Mommsen, Berolini 1882, s. 63.

³⁵ Theophylaktos Simokattes, *Historiae*, yay. C. De. Boor, Stuttgart 1972, s. 259; W. Pohl, *Die Awaren*, Wien 1988, s. 18-57; Ş. Başstav, "Sabir Türkleri", *Belleten*, V/17-18 (1941), s. 60.

³⁶ A. O. Demiral, *Bulgarların Menşei Tartışmalarında Orta Asya İhtimali*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 41.

³⁷ Movses Dasxuranc, *History of the Armenians*, translation and commentary on the literary sources by Robert W. Thomson, Cambridge-Massachusetts, London 1978, s. 135-136; P. B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. O. Karatay, Ankara 2002, s. 82.

rasyonuna dâhil olduklarının işareti olabileceği de iddia edilmiştir³⁸. Onogurların Kafkasya ötesine Karadeniz'in doğu sahilleri boyunca varlıklarının önemli bir işareti de Bizans tarihçisi Agathias'ın VI. yüzyıldaki Bizans-Sasani savaşları hakkında bilgi verirken Kolhida kalelerinden birinin adının Onoguris olduğunu, 554 senesinde Lazika'da Rion'un kuzeyinde bulunan Onoguris kalesine bu adın Kalhiler'in Hunno-Ogurlara karşı asla kazanamadıkları bir zaferin anısına verildiğini belirtmesidir³⁹. Ayrıca Onogurların VI. yüzyılda Kafkasya'da bulduklarını eski Bulgar boylarına ait olduğu öne sürülen Gelencik yakınındaki Borisovsk mezarlığındaki birçok mezarın karakteristik özellikleri de desteklemiştir. Zaten Kuban'ın aşağı kesimleri ve Kafkasya'nın kuzey batı boşlukları Onogur sınırları içerisinde gösterilmiştir⁴⁰.

VI. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir Bulgar grubunun Kuzey Kafkasya'da olduğuna dair Antakya Patriği Suriyeli Mihail'de de kayıt bulunmaktadır. Buna göre “*Bulgarlar İmeon dağlarından çıkararak Barsaliya olarak adlandırılan Alan ülkesine geldiler*”, denilmektedir. Bulgarların bu dönemde Kafkasya ve Karadeniz'in kuzeyinde yurt tuttıkları anlaşılmaktadır⁴¹. Zira XIII. yüzyıl Süryani tarihçisi Abû'l-Farac'ın Asparuh Bulgarlarının Balkanlara göçünü anlattığı kaydında Bulgarlar, Bizans İmparatoru Mauricius döneminde (582-602) Karadeniz'in kuzeyi ile Kuzey Kafkasya bölgesinde gösterilmiştir. Konuya dair yazdıkları şöyledir: “*Bu sıralarda İç İskityadan 30.000 İskit ile beraber 3 kardeş harekete geçtiler. Kış mevsiminde Amon dağının etrafında su aramak için iki ay dolaştıktan sonra Miantis gölünden kaynayarak Pontus denizine karışan Tanis (Dona?) nehrine vardılar. Bunlar Roma hududuna vardıkları zaman içlerinden Bulgaris adlı biri 10 gemi alarak Tanis nehrini geçti ve karargâhını Tanis ve Dunbir (Don ve Dinyeper?) nehirleri arasında kurdu. Bu nehirler de, Pontus denizine akar. Daha sonra bu adam, Mauricius'a haber göndererek yerleşmek üzere toprak istedi ve Romalıların müttefiki olacağını bildirdi. Mauricius ona yukarı ve aşağı Misya'yı verdi ve bunlar burada ikamet ederek Romalılar hesabına hudut karakolluğu yaptılar. Bunlar İskit oldukları halde, Romalılar bunlara Bulgarlar diyorlardı. Daha sonra diğer iki kardeş Salia adı ile tanılan Alan ülkesine, yani Bulgarların ve Panguryalıların⁴² “Türkler kapısı” adını verdikleri*

³⁸ Rásonyi, *a.g.e.*, s. 91.

³⁹ Agathias, s. 177-179.

⁴⁰ Koç, *a.g.t.*, s. 26.

⁴¹ Michel le Syrien, *Chronique*, III, yay. J. B. Chabot, Paris 1903, s. 184.

⁴² O. Karatay, Panguryalıların isminin Onogurlara işaret ettiğini düşünmüştür. O. Karatay, “Kafkasya Bulgarları Tarihi”, *Karaçay-Balkarlar Tarih, Toplum ve Kültür*, Ankara 2003, s. 27.

Hazar şehirlerine geldiler..."⁴³. VI. yüzyıl Suriye kaynağının (Zahariya Ritor) ve Abû'l-Farac'ın ifadelerini bugünkü Çeçenistan-İnguşedya'dan batıya doğru Kuzey Kafkasya, Kuzey Don bölgesi ve Aşağı Don bölgesinde yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan kalıntılar da desteklemiştir⁴⁴.

Kurucu unsurları Avrupa Hun bakiyeleri ile Onogurlar olan ve Azak Nehri'nin kuzeyindeki saha merkezli olmak üzere Dnyeper bölgesinde tesis edilen, sınırları doğuda Don boylarına, batıda ise Bug Nehri'ne dayanan Büyük (Magna) Bulgar Devleti'nin adı, sahip olunan toprakları aşan genişliği ifade etmiştir. Çoğu ileriki yıllarda Bulgarların bünyesine katılacak akraba boyların yaşadığı sahalara da işaret eden bir adlandırma olmuş olabilir. Nitekim farklı kaynaklarda yer alan bilgiler bu düşünceyi haklı çıkartacak bulgular taşımıştır.

Jordanes'de; ".....*Sel gibi akan Vistul Nehri'nin sularını boşalttığı üç ağzının yer aldığı okyanus kıyılarında, pek çok kabileyi uhdesinde toplamış bir halk olan Vidivariler yaşarlar. Keza onların ötesinde diğer bir kavim Aestler okyanusun kıyısını tutarlar. Güneyde tarım yapmasını bilmeyen, koyun sürüleri ve avcılıkla geçinen çok cesur bir kabile olan Acatzirlar yaşarlar. Daha uzağında ve Karadeniz'in yukarı kısımları, ihmalimiz nedeniyle maruz kaldıkları felaketlerle ünlü olan Bulgarların yurtlarıdır. Yiğit kabilelerin bereketli kökü olan Hunlar; bu coğrafyada kalabalık olan iki halka tomurcuk verdiler. Bu tomurcuklardan biri Altziagirler, diğeri Savirlerdir. Onlar farklı mahallerde meskûn olmuşlardır. Altziagirler, para düşününü tüccarların Asya'nın mallarını getirdiği Chersona yakınlarını ele geçirmişlerdir. Yazları hâkimiyetleri altındaki engin ovalarda ki, sığırları için otlak olabilecek her yer onları cezbeder, kışları ise Karadeniz'in ötesine geri dönerek hayvanlarını otlatırlar...*" şeklinde bilgi yer almıştır⁴⁵.

Theophanes'de ise şunlar kaydedilmiştir: "..... *Karadeniz'in kuzeyinde Maeotis gölünün ötesinde, Sarmat topraklarında okyanusa doğru uzanan bu sahada büyük İtil Nehri akar. Kafkas dağlarındaki Daryal geçidinden geçen Don Nehri, İtil Nehri'ne yakındır. Maeotis gölünün yukarılarından değişik yönlere akan Don ve İtil'in yakınlarında Kuphis Nehri (umumiyetle bunun Kuban nehri olduğu düşünülmüştür.) doğar ve Necropiles ile Krioproson yakınlarında Pontus denizine dökülür. Maeotis gölünün doğu sahillerinde Phanagoria ötesinde Yahudiler yanında birçok halk yaşar. Bu gölün öte tarafında Bulgarların xistan balığı*

⁴³ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, I, çev. Ö. R. Doğrul, Ankara 1999, s. 165.

⁴⁴ Koç, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁵ Jordanes, s. 62-63.

avladıkları Kuphis 'in yukarı taraflarında Büyük Bulgar Devleti bulunur ve orada Bulgarların akrabaları Kotraglar yaşarlar....."⁴⁶.

Nitekim Nicephoros da kısaca "..... Hunlar ve Bulgarlar hakkında bir-şeyler söylemeliyiz. Maeotis gölünün civarında, Kuphis Nehri boyunca Büyük Bulgarlar yani Kotraglar yaşar....." demiştir⁴⁷.

Ermeni Ananias Sirakeçi, *Ermenistan Coğrafyasına Yeni Notlar* isimli kitabında şu bilgileri vermiştir: "..... Sarmatyada, Keraunian ve Hipion dağlarının olduğu yerde Maeotis denizine dökülen beş nehir vardır. İki nehir Kafkasyadan gelir. Biri, Kafkaslardan başlayan Maeotis'in kuzeybatısı ile Pontus arasına vaki Krax dağlarından dökülen Vallanis 'dir. Diğeri ise Psevhros nehridir (Kuban 'ı bir kolu) ve Bosphoros 'u Nikops şehrinin bulunduğu yöreden ayırır. Onların kuzeyinde Türk ve Bulgar halkları yaşarlar. Bunlara Kupi-Bulgar, Duçi-Bulgar, Oghontor-Blkar muhacirleri ve Çdar-Balkarlar denilirdi. Ptolemeus bu isimleri bilmezdi.....". Yine aynı kitap da "..... Trakya 'da iki dağ ve nehir vardır. Bunlardan biri altı kola ayrılan Tuna 'dır. Bu nehir bir göl ve Pjuki denilen bir ada oluşturur. Bu adada, Avarları yenip Bulgar dağlarından geçerek Hazarlardan kaçan Kubrat 'ın oğlu Asparuh yaşar....."⁴⁸.

Ayrıca Agathias, Hun adının, her birinin kendi özel ismi bulunan birçok kabilenin teşkil ettiği toplumun ortak adı olduğunu belirterek şunları yazmıştır: "Hun halkı hiçbir zaman Maeotis Gölü 'nün doğuya bakan kesiminde yaşamamış, aksine Asya 'da İmeon (Pamir) dağlarında yaşayan diğer barbar halklar gibi Tanaıs (Don) Nehri 'nin kuzeyinde hayat sürmüşlerdir. Onların tamamına Hunlar ve İskitler deniliyordu. Bu kabilelerden bazıları münferiden Kutrigur, bir başka grubu Utigur, kimileri Ultizur, bir diğeri de Vurugund adıyla biliniyordu. Aradan yüzlerce yıl geçtikten sonra bunlar Avrupa 'ya geldiler veya masalda anlatıldığı gibi bir geyiğin dalaletiyle yahut başka bir tesadüfi sebebin neticesi olarak fakat her halükarda vaktiyle geçilmez diye bilinen Maeotis bataklığını aşılar ve yabancı topraklara yerleştikten sonra ani saldırılarla orada yaşayan ahaliye büyük felaket yaşattılar"⁴⁹.

Orta Asya 'dan Doğu Avrupa coğrafyasına göç eden Ogurların yaşadıkları yerler İtil Nehri ile Karadeniz arasındaki bozkır bölgesinde Hazar Denizi 'nin ku-

⁴⁶ Theophanes, s. 356-357.

⁴⁷ Nicephoros, s. 24.

⁴⁸ <http://groznijat.tripod.com/Bulgar>.

⁴⁹ Agathias, s. 172.

zey-batı kıyısında ve Kuban Nehri civarındaydı. Onogurlar, Macarlarla beraber Batı Sibirya'daki yurtlarından hareket ederek Ten ile Kuzey Kafkaslar arasına, Kuban bozkırlarına göç ettiler. V. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu sahada yaşayan Onogurların doğusuna, İtil'in güneyi ile Terek-Kuma bozkırına sonraları Sabirler gelmişlerdir. Onogurlar burada Macarlarla beraber uzun süre kalmışlardır. Menandros'un verdiği bilgiye göre Avarlar 558 yılında Onogur ve Sabir kuvvetlerini mağlup etmişlerdir. Bunun sonucunda Onogurların Avar hâkimiyetine girmiş olabileceği düşünülmüştür. Avarlar Kafkaslardan Orta Avrupa'ya yöneldikleri VI. yüzyılın ikinci yarısında Göktürk hâkimiyeti Kafkaslara dayanmıştı. Onogurlar VI. yy.ın son çeyreğinde, tahminen 576 yılında Batı Göktürklerin hâkimiyeti altına girmişlerdir. I. Göktürk Devleti'nin yıkılışına kadar geçen bu süreçte Onogurların başına bir Göktürk şehzadesinin tayin edildiği varsayılmıştır⁵⁰. Menandros, çok kalabalık ve gelişmiş olduğunu belirttiği Onogurların Göktürklerle olan münasebeti hakkında şunları söylemiştir: “*Ama neden siz Romalılar benim elçilerimin Bizans'a Kafkaslar üzerinden geçmelerini sağladınız ve bana, seyahat edebilecekleri başka bir yolun olmadığını söylediniz? Bunu sadece, arazinin güçlüklerinden dolayı Roma İmparatorluğu'na saldırmaya yanaşmayayım diye yaptınız. Fakat ben, Dnyeper'in (Βορυσθένης Borysthenēs) ama Tuna'nın (Ἰστρος Istros) da, Meriç'in (Εβρος Hebros) de nereden aktıklarını ve bizim kölelerimiz olan Uarkhonitailer nereden doğru Roma bölgelerine geçtiklerini gayet iyi biliyorum. Ben sizin gücünüzü çok iyi tanıyorum, çünkü güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar bütün yeryüzü bana tâbidir. Siz sefiller, Alan halklarını ve Unigurların (Οὐνιγούροι Ounigouroi) (On-Ogurlar) kavimlerini aldatmış; bunlar bütün cesaretleriyle ve kendi güçlerine güvenerek, zapt edilemez Türk halkının karşısına dikildiler; fakat ümitlerinin hiç biri gerçekleşmedi. Bundan dolayı bize itaat ediyorlar ve bir kölenin rolüne boyun eğiyorlar*”⁵¹.

Onogurlar, Karadeniz'in kuzeyindeki ticarete rol oynamışlardır. Zaten Azak bölgesi, Rusya'nın kuzeyi ile Akdeniz'in doğu sahilleri arasındaki ticaretin giriş kapısı konumundaydı. Ticaretin en önemli unsurlarından birini ise kürkler teşkil etmekteydi. Nitekim Jordanes (VI. yüzyıl), kendilerinden daha cesur komşularından sinmiş durumda olduklarını söylediği Onogurların sincap derisi ticareti yaptıklarını belirtmiştir⁵². Çağdaş Bizans kaynakları Onogurların yurt-

⁵⁰ A. Stratos, *Byzantine Empire in the Seventh Century*, IV, Amsterdam 1978, s. 98; A. Taşağıl, *Gök-Türkler*, Ankara 2003, s. 33.

⁵¹ R. C. Blockley, *The History of Menander The Guardsman: Introductory essay, Text, Translation and Historiographical notes*, Liverpool 1985, s. 17175.

⁵² Jordanes, s. 63.

larını, ülkelerini Onoguria olarak adlandırmışlardır. Nitekim VII. yüzyıl Bizans kaynağı; Onoguria'nın Karadeniz kıyısında bulunduğunu belirtmiş, akabinde Livanios isimli birisinin verdiği bilgiye atfen Onogurların Maeotis bataklığının yukarı kesimlerinde yaşadıklarını ve bu bölgede balık avlayarak bunu tuzsuz yediklerini kaydetmiştir⁵³. Jordanes de Hunugurlar şeklinde adlandırdığı Onogurların ülkesine Hunuguria demiştir⁵⁴. Agathias ise, kendi zamanında Stephaneos Protomartyros diye bilinen kalenin aslında burada yaşayan kavmin adına nispetle Onogur Kalesi ismini taşıdığını yazmıştır⁵⁵. Theophylaktos Simokattes, Onogurların Bakhath adlı bir şehirlerinin olduğunu ve bunun bir deprem sonucu yıkıldığını belirtmiştir⁵⁶. Simokattes'in; çok uzun yıllar önce Onogurlar tarafından kurulduğu ve depremle yıkıldığını söylediği Bakath şehrinin neresi olduğu hususunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Kimileri Bakath'ın Baktriya Bölgesi, kimileri ise Sır Derya'nın orta çıkış bölgesinde bir yerde, İranî Orta Asya olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Bakath isminin Sogd menşeli olduğu düşünülmektedir. Kath, Sogdca'da şehir manasına gelmektedir. Bu nedenle Bakath şehrinin Onogurların ve Sogdluların yerleşim sahaları arasındaki sınır bölgesinde bir yerlerde olabileceği tahmin edilmiştir⁵⁷.

Onogur adının kaynaklarda son kez geçmesi VIII. yüzyıla ait bir bilgi dolayısı olmuştur. Buna göre, Doğu Romalıların tahminen VII. yüzyılda başladıkları misyonerlik faaliyetleri sonucunda Onogurlar arasında Hristiyanlık yayılmaya⁵⁸

⁵³ H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, İstanbul 1933, s. 148-149.

⁵⁴ Jordanes, s. 63.

⁵⁵ Agathias, s.89.

⁵⁶ Theophylaktos Simokattes, *Historiae*, s. 259.

⁵⁷ A. Róna-Tas, *Hungarians and Europe in The Middle Ages*, Budapeşt 1999, s. 212; P. B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. O. Karatay, Ankara 2002, s. 81; K. Czeglédy, *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, çev. E. Çoban, İstanbul 1998, s. 101.

⁵⁸ 528 yılına ait şu olay Hristiyanlaşan Onogur grupları için önem arz etmektedir. 528 senesinde Bizans İmparatorluğu Sabir Hükümdarı Balak'ın dul eşi Boarik ile ittifak yapıp Kuzey Kafkasya'da etkisini arttırırken, 528 yılında Kırım'daki Bosforos Bölgesi yakınlarında yaşayan Hunların Beyi Gorda(s), İmparator I. Iustinianos (527-565) ile kurduğu dostluk sebebiyle İstanbul'a gelmişti. Gordas parlak bir kabul töreni ve kıymetli hediyelerden sonra Hristiyanlığa girme teklifini kabul ederek, vaftiz babalığı yapan I. Iustinianos'un huzurunda dinini değiştirdi. Bizans sarayında büyük ilgi gören, kıymetli armağanlar alan ve Bizans'ın Kırım'daki mühim limanı Bosforos'un muhafazası ile vazifelendirilen Gordas ülkesine dönünce, kendisine yapılan parlak muamelenin sarhoşluğu altında kendi dininin altın ve gümüşten yapılmış töslerini ortadan kaldırdığı gibi, halkı da Hristiyanlığa kabule zorladı. Kendi dinlerine bağlı olan halk ayaklandı ve Gordas'ı öldürerek yerine onun kardeşi Muager (Muageriya, Muagelye, Muila)'i geçirdi. Çağdaş Bizans tarihçileri genelde Ogur boylarının adlarını birbirlerinden ayıramadıklarından hepsini "Hun" adı altında zikretmişler (Ahmetbeyoğlu, "Kutrigur ve Utrigurlar", s. 8-9). Bu durum da çeşitli

başlamıştır. Hatta Doğu Roma Kilisesi Kuban havalisindeki yurttan kurulan Onogur Piskoposluğu'nu tesis etmiştir. Bu, VIII. yüzyıl ortalarında Kırım Gotlarının Başkenti Doros'un otoritesi altındaki piskoposluklar arasında yer almıştır⁵⁹.

Onogurlarla beraber Kuzey Kafkasya'ya gelen Macarlar, Onogur boybirliği bozulana dek yanlarında kalmıştır. Macarcadaki Kafkas dillerinden alınan eski kelimelerin bu dönemlerin hatırası olduğu kabul edilmiştir. Macarlar Onogurların dağılmasından sonra kendi başlarına Pannonia bölgesine gelmişlerdir. Burada uzun süre Onogur (Ungor) adıyla anılmışlardır. Macarları nitelemek üzere Avrupa dillerinde kullanılan isimlerinin kökeni Onogur boy adının Eski Slavca şekli Ongr ile alakalı olmuştur (Latin: Ungri, Alman: Ungar(n), Fransız: Hongrois, Rus: Venger ayrıca Ungarus, Ungroi, Hungarian, Hongroi vs.)⁶⁰.

Netice olarak; Türk Bulgar boylar birlikteliğinin ana nüvelerinden birisi olan Onogurlar kendi adlarına müstakil bir devlete sahip olamasalar da, Büyük Bulgar ve Tuna Bulgar devletlerinin mühim kurucu unsurlarından birini oluşturmuşlardır. Yaşadıkları sahalarda askeri ve siyasi olarak değil, ticari yönleri ve şehirler kuracak sosyo-kültürel birikimleriyle dikkat çekmişlerdir. Birçok açıdan etkiledikleri ve günümüzde yaşadıkları toprakları yurt tutacak tarihi, coğrafi gelişimlerinde rol oynadıkları Macarların isimlerinde (Hungary, Hungarian gibi) izleri halen yaşamaktadır.

---

görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nitekim J. Markuart bahsedilen olayda Hunlar diye anılanların aslında Utigurlar (J. Markuart, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903, s.125-127), Macar bilgini Balint Homan Onogurlar (B. Hóman, "A Magyar Hún-Hagyomány és Hún-monda", *Studium*, 8, Budapest 1925, s. 33 vd.), Gy. Moravcsik ile Zlatarski de Kutrigurlar olduğunu ileri sürmüşlerdir (Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, Berlin 1958, s. 66). Ayrıca Gordas'ın başlarında bulunduğu Hunların; Kırımli Hunlar, Doğu Azaklı Hunlar, Altziogurlar (6 Ogur) olduğu da söylenmiştir (Artamonov, *a.g.e.*, s. 122-123). Diğer taraftan Szabo Karoly ise yeni hükümdar Muager'in adının Macar kavminin adı ile yakın ilgisi olduğu görüşünü ortaya atmıştır (K. Szabo, *Priszkosz Szónok es Bölcsész életéről S Történetirata Töredékeirol*, I, Pest 1878). Kırım'daki Bosforos Bölgesi yakınlarında yaşayan Hunların Onogurlar olduğunu ve Hristiyanlaşan Onogurların temelinde Gorda(s)'ın bakiyesi Onogurların yer aldığını düşünmekteyiz.

⁵⁹ A. Avenarius, *Die Awaren in Europa*, Amsterdam 1974, s. 157; Vászary, *a.g.e.*, s. 198; G. Ostorgorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1986, s. 97.

⁶⁰ F. Eckhart, *Macaristan Tarihi*, çev. İ. Kafesoğlu, Ankara 1949, s. 5; Vászary, *a.g.e.*, s. 222.

Kaynakça

Agathias, *Agathiae Myrinaei Historiarum Libri Quinque*, neşr. R. Keydell, Berlin 1967.

Ahmetbeyoğlu, A., “Bulgar Hakanlar Listesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 14 (1994), s. 1-8.

_____, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara 2001.

_____, “Attila'nın Oğlu Dengizik'in Devleti İhya Mücadelesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2 (2002), s. 301-314.

_____, “Bulgarları Oluşturan Boylardan Kutrigur ve Utrigurlar”, *Tarih Dergisi*, sayı 51 (2010), s. 1-19.

_____, *Attila'nın Sarayı'nda Bir Romalı*, İstanbul 2014.

Artamonov, M. İ., *Hazar Tarihi*, çev. D. A. Batur, İstanbul 2004.

Avenarius, A., *Die Awaren in Europa*, Amsterdam 1974.

Baştav, Ş., “Sabir Türkleri”, *Bellekten*, V/17-18 (1941), s. 53-99.

Bazin, L., *Les Calendriers Turc Anciens et Médiévaux*, Lille 1974.

Blockley, R. C., *The History of Menander The Guardsman: Introductory essay, Text, Translation and Historiographical notes*, Liverpool 1985.

Constantinus Porphyrogenitus, *De Cerimoniis Aulae Byzantinae Libri*, neşr. I. I. Reiske, Bonnae 1829-1830.

Czeglédý, K., “Khazar Raids in Transcaucasia in 762-764 A.D”, *Acta Orientalia*, I/2-3 (1951), s. 77-82.

_____, *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, çev. E. Çoban, İstanbul 1998.

Dasxuranc, Movses, *History of the Armenians*, translation and commentary on the literary sources by Robert W. Thomson, Cambridge-Massachusetts, London 1978.

Demiral, A. O., *Bulgarların Menşei Tartışmalarında Orta Asya İhtimali*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

Dunlop, D. M., *Hazar Yahudi Tarihi*, çev. Zahide Ay, İstanbul 2008.

Eckhart, F., *Macaristan Tarihi*, çev. İ. Kafesoğlu, Ankara 1949.

Golden, P. B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. O. Karatay, Ankara 2002.

Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, I, çev. Ö. R. Doğrul, Ankara 1999.

Gumilëv, L. N., *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, çev. D. A. Batur, İstanbul 2003.

_____, *Hunlar*, çev. D. A. Batur, İstanbul 2005.

Hamilton, J., "Toquz-Oguz et On-Uygur", *Journal Asiatique*, CCL/1 (1962), s. 23-63.

Hóman, B., "A Magyar Hún-Hagyomány és Hún-monda", *Studium*, 8, Budapest 1925, s. 1-106.

Jordanes, *Romano et Getica*, neşr. Th. Mommsen, Berolini 1882.

Kafesoğlu, İ., *Bulgarların Kökeni*, Ankara 1985.

_____, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1997.

Karatay, O., "Kafkasya Bulgarları Tarihi", *Karaçay-Balkarlar Tarih, Toplum ve Kültür*, der. U. Tavkul-Y. Kalafat, Ankara 2003, s. 18-45.

_____, "Oğurlar", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, ed. O. Karatay-S. Acar, İstanbul 2013, s. 241-250.

Koç, D., *Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Marquart, J., *Die Chronologie Der Alttürkischen Inschriften*, Leipzig 1898.

_____, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903.

Moravcsik, Gy., "Zur Geschichte Der Onoguren", *Ungarische Jahrbücher*, 10 (1930), s. 53-90.

_____, *Byzantinoturcica*, I, Berlin 1958.

Németh, Gy., "On ogur, hét magyar, Dentümogyer", *Magyar Nyelv*, 17 (1921), s. 22-26.

Nicephori, *Archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula Historica*, neşr. Karl de Boor, Leipzig 1880.

Orkun, H. N., *Attila ve Oğulları*, İstanbul 1933.

Ostorgorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1986.

Pohl, W., *Die Awaren*, Wien 1988.

Pritsak, O., *Die Bulgarische Fürstenliste*, Wiesbaden 1995.

Rásonyi, L., *Tarihte Türklük*, Ankara 1971.

Róna-Tas, A., *Hungarians and Europe in The Middle Ages*, Budapest 1999.

Runciman, St., *A History of the First Bulgarian Empire*, London 1930.

Stratos, A., *Byzantine Empire in the Seventh Century*, IV, Amsterdam 1978.

Syrien, Michel le, *Chronique*, III, yay. J. B. Chabot, Paris 1903.

Szabo, K., *Priszkosz Szónok es Bölcsész életéről S Történetirata Töredékeiről*, I, Pest 1878.

Taşagıl, A., *Gök-Türkler*, Ankara 2003.

_____, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara 2013.

ALİ AHMETBEYOĞLU

Tekin, T., *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara 1987.

Theophanes Confessor, *Chronographia*, neşr. Karl de Boor, Leipzig 1883.

Theophylaktos Simokattes, *Historiae*, yay. C. De. Boor, Stuttgart 1972.

Vásary, I., *Eski İç Asya Tarihi*, çev. İ. Doğan, İstanbul 2007.

<http://groznicat.tripod.com/Bulgar>.